

FOUCAULTOVA POLITIČNA IMAGINACIJA

Povzetek: V besedilu skuša avtor definirati temeljne razsežnosti Foucaultovega pojmovanja oblasti. Ambicija pri tem je odkriti točko možnega preloma z vladajočim konsenzom v pojmovanju politike in političnega. Kot izhodišče so definirani temeljni elementi Foucaultove misli. Skozi ekstrapolacijo slednjih in skozi rekapitulacijo Foucaultovih del iz arheološkega in genealoškega opusa, avtor definira temeljne razsežnosti Foucaultovega koncepta oblasti in s tem posledično pojmovanja politike.

Ključni pojmi: diskurz, volja, vednost, oblast, subjekt

Uvod

Po Foucaultu sta spolnost in politika najpomembnejši področji življenja zahodnega človeka. Njegovo delo je zato še posebej plodno za mišljenje političnega in v iskanju nove politične imaginacije. Nova politična imaginacija je v času politično teoretične stagnacije, otopelosti in popolne neinovativnosti postala tako rekoč imperativ.

Vendar pa naletimo v iskanju Foucaultove politične misli na nemale težave. Z vprašanjem oblasti, in posledično politike, se namreč Foucault na konceptualni ravni tako rekoč ne ukvarja. Problematika oblasti je v njegovem ustvarjalnem opusu prvič dobila eksplicitno mesto šele v Nadzorovanju in kaznovanju. Na analizo oblasti na način konceptov in tez pa je bilo pri Foucaultu potrebno počakati do prvega zvezka Zgodovine seksualnosti in do nekaterih intervjujev in predavanj na Collège de France. Pa še tam gre bolj za metodološka napolitila, kako preučevati oblast. Da bi pri Foucaultu našli izhodišča za iskanje nove politične imaginacije, je treba brskati po tistih vsebinah njegovega dela (in to od vsebin na ravni izjav, do denimo samega načina in stila pisanja), ki navidezno nimajo neposredne zveze z vprašanji politične narave.

V pričujoči razpravi sem zastavil iskanje Foucaultove politične imaginacije na osnovnih elementih njegove misli, ki se navidezno niti ne tičejo polja političnega. Iz teh osnovnih elementov, ki so meteorski prihod človeka, diskurz, volja do vednost in oblast-vednost, skušam nato razviti Foucaultov koncept oblasti, ki ga hkrati testiram na terenu njegovih del iz zgodovinskega opusa.

¹ Andrej Kurnik, asistent na Fakulteti za družbene vede.

Elementi za Foucaultovo analizo oblasti

Izhodišče: meteorski prihod človeka

Foucault je v svojem delu *Besede in stvari* popisal novo realnost v zahodni misli, ki je omogočila konstituiranje znanosti o človeku. Epistemološki prelom na prehodu iz 18. v 19. stoletje prinese novo kvaliteto, ki se kaže v postavitvi človeka kot fundamenta in pozitivitete znanja. Dejstvo, da je človek subjekt in objekt spoznanja je za Foucaulta konstitutivni element nove dobe - moderne. Novo kvaliteto v zahodni misli označuje analitika končnosti, ki je mišljenje v okviru človekovih dvojnosti. Te so transcendentalno/empirično, cogito/nemišljeno in odmik/vrnitev izvora. Pri tem so empirično, nemišljeno in izgubljen izvor končnostne omejitve, ki so v istosti - pomeni dialog identičnosti in različnosti - z izvori lastne zmožnosti. Moderen človek nastopa kot empirično dejstvo in hkrati kot transcendentalen pogoj možnosti vsakega znanja. Je obdan z nejasnostmi, ki jih ne more razjasniti in je hkrati luciden cogito, vir vsake jasnosti. Je proizvod dolge zgodovine, katere začetka ne more doseči in je hkrati vir te zgodovine (Dreyfus in Rabinow 1982, 31). Na relaciji in znotraj teh dvojnosti poteka celotna moderna misel, ki je vezana na kulturni prostor Zahoda.

Drugo polovico dvajsetega stoletja obvladujeta dva pristopa v razumevanju politične stvarnosti v zahodni misli. Prvi je fenomenološki pristop s transcendentalnim subjektom, ki je še posebno očitno ujet v analitiko končnosti. Ta pristop v grobem sloni na teoriji suverenosti in družbene pogodbe. Se torej natančno prekriva z modernim subjektom-zakonodajalcem, ki je zaslužjen suveren. Veliki tekmeč prvemu pristopu je marksizem, ki je s svojo eshatološkostjo prav tako ujet v moderne dvojnosti. Foucault se ne postavi na nobeno od obeh prevladujočih strani: Ob odločilnem vplivu strukturalizma skuša poiskati pot iz tistega, kar se je izoblikovalo kot moderna misel. Pri izhodu iz "antropološkega sna" (Foucault 1971, 380) mu je v veliki meri pomagal Nietzsche, ki je "našel mesto, na katerem človek in bog pripadata drug drugemu, na katerem je smrt zadnjega znak izginjanja prvega in na katerem pomeni obljuba nadčloveka predvsem bližino človekove smrti" (Foucault 1971, 381).

Diskurz

V rušenju miselnega sistem, ki je delež moderne, Foucault nacilja dve privilegirani tarči: zgodovino in subjekt. Orodje v kritiziranju in rušenju obeh temeljnih instanc modernega mišljenja je diskurz. Foucaultova dela niso samo opisi in detajlne analize različnih diskurzov, ki investirajo človeka, ampak se njegov interes osredotoči na velike premestitve in spremembe, ki se dogajajo na polju diskurzov. Njegove analize so usmerjene predvsem v prikaz ostrih prekinitev znotraj diskurzov o človeku, ki se našemu modernemu mišljenju kažejo kot enotnost, kot linearno sosledje, kot na napredek razuma vezana teleološkost. Takšne prekinitve Foucault registrira s svojo *arheologijo*, ki kot raziskovanje zaprašenih arhivov razblini vsako sintezo, prekine vsako redukcijo na izvor, vsako napeljevanje na vzrok, tj. vsako poenotenje in centralizacijo.

Foucaultova arheologija hoče registrirati diskurz v vsej njegovi neposrednosti, njegovi površinskosti, kot diskurzivni dogodek. S tem se ponovno vzpostavlja diskurzivna realnost, ki je bila zabrisana daleč nazaj v preteklosti, ko je bil sam diskurz že dejanje in tvorec vse stvarnosti. Govoril je resnico, vendar ne v nasprotju z lažjo ali neresničnim, temveč je bil sam po sebi "resnični diskurz" (Foucault 1991, 6). V nasprotju s poudarjanjem pomena diskurza v zahodnih družbah, ki se kaže v deklarativni svobodi govora in komunikacij, ki je zapisana v same pravno-ideološke temelje teh družb, dejansko obstajajo različni načini "redčenja diskurza" (Foucault 1991). Eden izmed teh načinov sega v sam začetek degradacije diskurza na samo izjavo, s čimer "najvišja resnica ni več domovala v tem, kar je diskurz bil ali delal, domovala je v tem, kar je rekel" (Foucault 1991, 6). Resnica se je torej premestila iz ritualnega akta izjavljanja proti sami izjavi. Diskurz kot kompleksen sistem odnosov, ki producirajo resnične izjave, dobi pomen izjave, ki je v odnosu z objektom, referenco, ki ji sedaj daje status resničnega ali ne.

Postopke redčenja diskurzov Foucault imenuje "veliki postopki podvrženja diskurza" (Foucault 1991, 15). To so postopki, ki dušijo moč diskurza in mu jemljejo status dogodka. Na ta način se nam lahko celotna zgodovina racionalizma kaže kot poskus zabrisa diskurzivne realnosti. Ta zabris je v filozofiji dobil različne oblike in če se hoče vrniti diskurzu njegov značaj dogodka, potem se je treba pri njegovi analizi izogibati načinom mišljenja, ki "zabrisujejo realnost diskurza" (Foucault 1991). Načini zabrisanja diskurzivne realnosti, ki pripadajo moderni dobi so tisti, ki jih Foucault označuje kot "suverenost označevalca" (Foucault 1991, 17). Diskurz se podvrže redu označevalca v različnih sodobnih filozofskih temah kot so: tema utemeljujočega subjekta (sujet-fondateur), tema izvornega izkustva in tema univerzalnega posredovanja.

Diskurzu je treba ponovno priznati veljavo, ki jo je že imel in ga razgaliti v vsej njegovi tvorni moči. Ko zavrremo antropologizirano mišljenje, ki misli na način človekovih dvojnosti, kamor spadajo vse teme in figure, ki so utemeljitveni subjekt zaprle v slonokoščeni stolp zgodovine kot eshatologije, teleologije, enotnosti, sinteze, iskanja skritih pomenov pod površino in iskanja izvora; ko zavrremo še vse ostale principe redčenja diskurza, od tehnik izključitve (volja do resnice, prepoved itn.) in tehnik urejevanja in klasificiranja (kot je disciplina), se nam pokaže diskurz kot dogodek in ne več kot beseda, ki je podvržena tistemu, ki govori ali tistemu, o čemer govori.

Diskurz proizvaja svoj objekt. Analiza diskurza psihopatologije, ki jo je Foucault izvedel v Zgodovini norosti, je pokazala, da ta diskurz ni nastajal, se razvijal in spreminjal glede na obstoječ objekt njegovega interesa, norost. Nasprotno, sam objekt se je spreminjal. Norost, ki se nam zdi kot nekaj, kar objektivno obstaja in katerega zgodovina in spreminjanje je zgodovina razvoja našega spoznanja, ki to objektivno danost dviga na svetlobo, je v bistvu produkt diskurza. "Enotnost diskurza o norosti ni utemeljena na obstoju objekta norosti, (...); temveč je igra pravil, ki je omogočila v nekem danem obdobju nastop objektov" (Foucault 1969, 46).

Diskurz, ki mu je vrnjen status dogodka je torej širši od besede in ni več vezan na objekt. Takšni diskurzi so "prakse, ki sistematično formirajo objekte, o katerih

govorijo" (Foucault 1969, 67). Te prakse, ki vzpostavljajo objekte, so različne. Objekti, ki jih površno enačimo z enim samim integralnim objektom norosti, so nastali kot posledica množstva diskurzivnih in nediskurzivnih praks. Od diskriminacije, represije, pravne regulacije, medicinske diagnostike do vsakodnevnih praks v družini, religiozni skupnosti itn. To množstvo diskurzivnih praks se dotika institucionaliziranih okolij, pa tudi čisto neformalnih.

Diskurzivna določenost subjekta. V svoji analizi oblikovanja načinov izjavljanja Foucault ugotavlja, da se načini nastajanja izjav ne nanašajo na "enotnost subjekta" (l'unité d'un sujet). Subjektova pozicija v diskurzu se namreč spreminja. To Foucault imenuje "disperzija subjekta" (dispersion du sujet) (Foucault 1969, 74). Načini izjavljanja torej ne kažejo na sintezo ali na funkcijo poenotenja, ki jo izvaja subjekt, marveč na njegovo razpršitev (Foucault 1969). Zaradi diskontinuiranega značaja diskurza se subjekt razprši v "mnoštvo možnih funkcij in pozicij" (Foucault 1991, 20).

Subjekt ni tisti, ki proizvaja diskurz in je s tem preko slednjega proizvajalec in lastnik vsega bivajočega. "Diskurz, (...) ni veličastno razvita manifestacija subjekta, ki misli, ki spozna in ki reče: nasprotno, je celota, v kateri se lahko ugotovi subjektova razpršitev in njegova diskontinuiteta s samim sabo" (Foucault 1969, 74). Diskurz torej določa različne subjektive pozicije, vendar pa to še ni vse. Do sedaj povedano še vedno nekako implicira enačenje subjekta z avtorjem izjav, ki je znotraj diskurza razpršen zaradi različnih vlog, ki jih zavzema. Vendar pa ima Foucaultov subjekt izjavljanja popolnoma drugačno naravo. "Je določen (determiniran) in prazen prostor, ki je lahko dejansko napolnjen z različnimi individui" (Foucault 1969, 125). Vprašanje ni več odnos med avtorjem in tem, kar je rekel, temveč "kakšno je mesto, ki ga lahko in mora zavzeti vsak individuum, da bi bil subjekt" (Foucault 1969, 126). Subjekt izjave torej ni več "govoreča zavest, niti avtor neke formulacije, temveč je položaj (position), ki je lahko v določenih okoliščinah napolnjen z indiferentnimi individui" (Foucault 1969, 150).

Kaj je torej pravzaprav ta diskurz oziroma diskurzivne prakse (pratique discursive), ki sam proizvaja svoje objekte in posameznika loči od vloge subjekta (v ontološkem in spoznavnem pomenu)? To je "skupek vsakokratnih anonimnih pravil (règles anonymes)" (Foucault 1969), ki konstituirajo diskurzivno realnost.

Volja do vednosti

Moderno pojmovanje oblasti in političnega je "obremenjeno" s figuro transcendentnega subjekta in s principom individualizma. Figura transcendentnega subjekta, ki implicira analizo oblasti skozi prizmo suverenosti in prava navaja na določen tip "morfologije volje do vednosti" (Foucault 1994g, 240). Suveren v polju političnega ima svoj par v polju spoznavanja: to je "položaj univerzalnega subjekta" (Foucault 1994c, 127). Subjekt v pravno-političnem diskurzu, ki obvladuje sodobne predstave o oblasti, zavzema mesto filozofa ali pravnika. Njegov položaj je transcendentalen v smislu dvignjenosti, arbitrarnosti, nevtralnosti in posredovanja. To je vloga, o kateri so sanjali veliki filozofi in zakonodajalci od Solona do Kanta: "postaviti se med nasprotnike, v sredo in nad konflikte, vsiliti premirje, vzpostaviti red, ki pomiri" (Foucault 1994 c, 127).

Foucault pa definira in gradi svojo misel na osnovi popolnoma drugačne volje do vednosti. Na ta prevrat so poleg že definiranih Foucaultovih filozofsko-teoretičnih temeljev vplivala različna dejstva in dogodki, tako spoznavne kot tudi politične narave. Pod temi dogodki na prvem mestu razumem tisto, čemur Foucault pravi pojav "kritik lokalnega karakterja", "vrnitev vednosti" ali "vstaja podvrženih vednosti" (Foucault 1994b, 163). Ob tem gre na primer za diskurz antipsihiatrije v kritiki delovanja psihiatričnih institucij, sem spadajo napadi na tradicionalno seksualno moralo v okviru t.i. seksualne revolucije in napadi na sodne in kaznovalne aparate, bodisi v imenu razredne pravice bodisi v okviru anarhistične tematike. V teh vstajah podrejenih vednosti Foucault vidi "zgodovinske vsebine, ki so bile skrite in maskirane pod funkcionalnimi povezanostmi in formalnimi sistematičnimi" (Foucault 1994b, 164). Funkcija totalizirajočih znanosti je zakriti in zamaskirati vednosti, ki so jim bile predpogoj in ki še nadalje bivajo v njih. Skrivajo zgodovinske vsebine, ki kažejo "cepitev spopadov in bojov, katerih zamaskiranje je cilj funkcionalnih ureditev in sistematičnih organizacij" (Foucault 1994b, 164). V podrejenih vednostih, ki jih dušijo totalizirajoči, univerzalni diskurzi gre torej za zgodovinske vednosti o bojih, za spomin na bitko in spopad.

Diskurzivne prakse proizvajajo vednost na način določanja objektov, preko definicije položaja spoznavnega subjekta in preko določanja norm za razvoj konceptov in teorij. Diskurzivne prakse torej "predstavljajo igro predpisov, ki upravlja izključitve in izbire" (Foucault 1994g, 240). Principi ali predpisi izključitve in izbire, ki označujejo t.i. vednosti in se oblikujejo v celokupnosti tehnik, v institucijah, v vedenjskih shemah, v pedagoških formah, se "ne nanašajo na spoznavni subjekt (historičen ali transcendentalen), ki jih postopno izumlja ali jih utemeljuje na prvotnem nivoju; prej (principi in predpisi, op. pis.) označujejo določeno voljo do vednosti" (Foucault 1994g, 241). Ta volja do vednosti pa je popolnoma drugačna od tiste, ki je vezana na filozofsko-pravni diskurz, katerega nosilec je univerzalni intelektualec ali še prej objektivni znanstvenik kot nezainteresirani opazovalec. In če nam ta tip volje do vednosti predstavlja Aristotel, potem nam voljo do vednosti, ki so jo pokazale zgodovinske vednosti boja in spopada, razgali Nietzsche.

Foucault je v Nietzschejevi Veseli znanosti odkril voljo do vednosti, ki je diametralno nasprotna Aristotelovskemu modelu in na splošno postulatoma klasične metafizike. V tem primeru je interes postavljen pred spoznanje, ki je prvemu navaden instrument. Spoznanje v tem primeru ni več povezano z zadovoljstvom in srečo, temveč je vezano na boj in sovraštvo. "Spoznanje je izum, za katerim je vse drugo kot ono samo: igra instinktov, nagibov, želja, strahu, volje po prilaščanju. Spoznanje se proizvede na sceni, kjer se bije" (Foucault 1994g, 243). V tem tipu spoznanja je njegova prvotna zveza z resnico pretrgana, saj "resnica v njem ni nič drugega kot učinek - učinek ponaredbe, ki se imenuje nasprotje med resničnim in neresničnim" (Foucault 1994g, 243).

Takšen model volje do vednosti je vgrajen tudi v diskurz o povezavi med družbo in vojno. Tovrsten diskurz, ki je nasproten filozofsko-pravnemu, Foucault imenuje "zgodovinsko-politični diskurz", ki vidi v "vojni trajno osnovo vseh institucij oblasti" (Foucault 1994c, 126). Slednji ima pomembne implikacije za mesto subjekta v tem diskurzu in preko tega za določeno morfologijo volje do vednosti.

Diskurz, ki ima za svoj temelj vojno, vedno zahteva opredelitev. Transcendentalna pozicija v njem ni mogoča, saj vojna vedno zahteva, da se postavi na določeno stran. Udeleženec v tem diskurzu "je vedno udeleženec bitke, ima svoje nasprotnike in se bojuje za zmago" (Foucault 1994c, 127). Vloga udeleženca v takšnem diskurzu še zdaleč ni vloga filozofa ali pravnika in nima nobene zveze s pravno-filozofsko univerzalnostjo. Spoznavni subjekt v tem diskurzu nima statusa spoznavnega suverena, temveč borca v dualistični vojni situaciji, ki ne "išče" resnice, temveč jo proizvaja kot orožje v svojem boju.

Skupek vsakokratnih anonimnih pravil, ki določa način subjektivizacije - "(...) kaj mora biti subjekt, katerim pogojem je podrejen, kakšen status mora imeti v realnem in v imaginarnem, da bi postal legitimen subjekt enega ali drugega tipa spoznanja" - in način objektivizacije - "...), v kakšnih pogojih lahko nekaj postane objekt mogočega spoznanja" ("Florence" 1984, 942) - ki spada bolj v strukturalistično terminologijo, je z analizo Foucaultove volje do vednosti dobil svojo konkretizacijo. Ta skupek anonimnih pravil je postal boj, spopad, agiranje, dominacija.

Foucault nas prav tako opozarja, da skupek anonimnih pravil, igra teh pravil, ki določa diskurzivno realnost (v smislu določitve subjektive pozicije, v smislu tvorjenja objektov in konceptov ter v smislu teoretske izbire) ni nekaj zunanjega diskurzu. Anonimna pravila, ki so posledica boja, spopada, dominacije, so diskurzu notranja. "Ta objektivizacija in subjektivizacija nista neodvisni druga od druge; na osnovi njenega vzajemnega razvoja in njunih vzajemnih vezi se rojeva tisto, kar lahko imenujemo igre resnice (*les jeux de vérité*)" ("Florence" 1984, 942). Torej, vednost je rezultat boja, spopada in dominacije na relaciji *subjekt-objekt*.

Volja do vednosti, ki sloni na postulatih klasične metafizike, implicira, da obstaja med spoznanjem in objektom spoznanja neka podobnost, sorodnost. V Kantovski terminologiji: pogoji izkustva so identični pogojem objekta izkustva. Foucault pa ugotavlja, da so pri Nietzscheju, pri katerem je črpal elemente za svojo voljo do vednosti, izkustveni pogoji in pogoji objekta izkustva popolnoma heterogeni. Pri Nietzscheju ni nobene sorodnosti med spoznanjem in objektom. "(...) med spoznanjem in med stvarmi, ki jih spoznanje mora spoznati ni nobenega odnosa naravne kontinuitete. Tam ne more biti drugega, kot odnos nasilja, dominacije, oblasti in sile, skrunitve. Spoznanje ne more biti nič drugega kot skrunjenje stvari, ki se jih spoznava" (Foucault 1994f, 546).

Oblast-vednost

Foucault nas opozarja, da ne smemo pojmovati vednosti kot nekaj zunanjega oblasti, da vednost oblasti ni nasprotna. Povezava med oblastjo in vednostjo se dogaja na nivoju, na katerem "ni spoznanje ali znanost na eni strani, družba ali država pa na drugi, temveč (na nivoju, op. pis.) osnovnih modelov oblast-vednost (*formes fondamentales du pouvoir-savoir*)" (Foucault 1994n, 390). Gre torej za neko vsakokratno temeljno strateško situacijo, nek vsakokratni temeljni princip oblasti-vednosti, ki prežema celotno družbo in določa konkretno vrsto dominacije, oziroma konkreten tip podrejanja. To pomeni, da Foucault z denimo analiziranjem institucij zapora, ni hotel pokazati, da se moderna oblast v povezavi z

vednostjo dogaja le v institucijah zaprtega tipa kot je zapor, temveč je sledeč svojim metodološkim opozorilom - da je potrebno oblast preučevati od spodaj navzgor² in še posebej tam, kjer je kapilarna, najbolj na obrobju in ob tem najbolj odkrita in brutalna - v zaporu, analiziral mehanizme moderne oblasti, ki prežemajo celotno moderno družbo.

Te temeljne strateške situacije, oziroma mehanizmi oblasti se po Foucaultu odlikavajo v določenem tipu diskurza. Določena relacija subjekt-objekt (pa naj gre za diskurze z znanstvenim statusom ali tiste, ki to niso), ki je temeljna relacija v proizvodnji vednosti, je v bistvu izraz nekega temeljnega mehanizma oblasti, oziroma modela oblast-vednost.

Diskurz je treba razgrniti v njegovi resničnosti kot dogodek. Potrebno se je osvoboditi vseh načinov redčenja diskurzivne realnosti. Realnost diskurza je, da je produkt boja, da je njegov integralni del oblast. Relacija subjekt-objekt, ki daje formo določeni znanosti ali vednosti ne izhaja iz človekove narave, tako kot to mislita novoveška znanost in filozofija in njegove naravne afinitete do stvari, zaradi česar je kontinuirana in nespremenljiva. Odnos subjekt-objekt spoznanja je le posledica dominacije, tipa oblasti v določenem času in prostoru. Foucaultov diskurz, ki mu je vrnil status dogodka je artikulacijska praksa, ki jo določa vsakokratna relacija med subjektom in objektom, ki je v bistvu posledica, oziroma odlikava odnosov oblasti in dominacije, ki prečijo in prežemajo celotno družbo. Preučevanje diskurza kot dogodka pomeni razkrivanje temeljnih vzorcev oblasti v določeni družbi.

Foucault je v Nietzschejevi ugotovitvi, da je bog mrtev, videl napoved izginotja človeka. V zahodni metafiziki od Descartesa do Kantovega transcendentalnega subjekta bog kot princip predstavlja dvoje: subjekt v njegovi enotnosti in suverenosti, subjekt kot fundament in izvor vsakega spoznanja na eni strani, na drugi strani pa pomeni princip boga afiniteto spoznavnega subjekta z objektom, ki ga spoznava in s tem resničnost spoznanja in dejanskost objekta spoznanja. S spoznanjem kot bojem, rezultatom boja, s spoznanjem, ki ima naravo naključja, pa se ta kontinuiteta razbije. Subjekt in objekt, subjektivizacija in objektivizacija, sta produkt določenega boja, strateške situacije odnosov sil - oblasti. S tem je razbita tako enotnost in fundamentalnost spoznavnega subjekta, kot tudi resničnost ali apriornost objekta, ki sta temeljni instanci tistega, kar Foucault imenuje "*antropološki univerzalizmi*" ("Florence" 1984, 943) (podčrtal A. K.).

Vendar pa Foucault določen model oblast-vednost, določen tip oblasti ne navezuje na kulturno totaliteto, stopnjo zavesti ali duhu časa. Ta pa prav tako ni vezan na neko temeljno človekovo naravo, ki bi bila želja po dominaciji, ljubezen do oblasti. V skladu z neregularno in diskontinuitetno naravo diskurzov je treba misliti izvor posamezne oblasti-vednosti, posameznega tipa oblasti. Temeljna strateška forma odnosov sil, ki je kodirana v določen tip oblasti nastaja popolnoma slučajno, diskontinuirano in ima izvor v različnih družbenih in diskurzivnih praksah. Na teh mestih nastajajo "lokalni" odnosi oblasti, ki se v igri medsebojne-

² Preučevanje oblasti od spodaj navzgor je zahteval že Marx (denimo v Kritiki Heglovega državnega prava). Vendar pa Foucault ni dialektik. Pri Foucaultu "nižje oblastne instance" ne reproducirajo višjih, temveč jih le "podpirajo".

ga podpiranja in dopolnjevanja prevedejo v neko temeljno strateško situacijo, v omrežje oblasti, ki deluje v določeni družbi. V igri torej ni "kralj v njegovi osrednji vlogi, ampak subjekti v njihovih vzajemnih odnosih; ne suverenost v njeni enotni zgradbi, ampak raznovrstna podrejanja, ki imajo mesto in ki delujejo v notranjosti družbenega telesa" (Foucault 1994a, 178).

Foucaultov koncept oblasti

Onstran ekonomizma v preučevanju oblasti. Po Foucaultu moramo oblast razumeti v določeni analogiji s stanjem vojne³, spopada in bitke. To pomeni, da oblast razumemo kot strateško situacijo, ki je razmerje sil (rapport de force). "Brez dvoma je treba biti nominalist: oblast ni niti institucija, niti struktura, niti določena moč (sposobnost), ki je dana nekaterim. Oblast je ime, ki se pripíše kompleksni strateški situaciji v dani družbi" (Foucault 1976, 123). Tako razumljene oblasti ne moremo misliti ločeno od vednosti. "Bržkone moramo dopustiti, da oblast producira vednost (pa ne preprosto tako, da jo spodbuja, ker jo uporablja, ali tako, da jo uporablja, ker je koristna); da oblast in vednost druga drugo neposredno implicirata; da ni oblastnega razmerja, ne da bi se korelativno vzpostavilo neko polje vednosti, in ne vednosti, ki ne bi hkrati zahtevala in vzpostavljala oblastnih razmerij" (Foucault 1984, 32).

Takšen koncept oblasti v navezavi z vednostjo implicira dejstvo, da ni nič "objektivno dano", "nujno samo po sebi", "naravno", temveč, da je realnost, ki jo živimo, posledica bojev. V tem okviru je Foucault razvil novo metodo, ki jo je imenoval genealogija. Genealogije imajo za svoj cilj streti okove, ki so jih vednostim nadele formalizirane znanosti in njihova naloga je "konstitucija zgodovinske vednosti o bojih in njena uporaba v aktualnih taktikah" (Foucault 1994b, 165). Genealogije kot antiznanosti se torej umeščajo v kritiko že omenjenih redčenj diskurzivne realnosti.

Boj je vsekakor vpisan v samo bistvo oblasti, kot jo definira Foucault. "Tam, kjer je oblast, je tudi odpor (...), slednji ni oblasti nikdar zunanji" (Foucault 1976, 125-126). Že na tem mestu se nahajajo zametki pozitivnega pojmovanja oblasti. Pozitivna narava oblasti (vendar v nekem drugem smislu) pa dobi poln pomen v frapantnem dejstvu Foucaultovega koncepta oblasti, ki govori, da oblast proizvaja svoje subjekte, in to v dvojnem pomenu: subjekt kot podložnik in identiteta.

Oblast skozi antropološke univerzalizme. Sodobno pojmovanje oblasti in politike temelji na antropoloških univerzalizmih, torej ravno na tistem, kar Foucault postavlja pod vprašaj. Zato se v Foucaultovem delu lahko najdejo vsebine, iz katerih se lahko začne politično misliti drugače, skratka, na katerih se lahko gradi nova politična imaginacija. Politična filozofija, ki temelji na osnovi antropoloških univerzalizmov, izhaja iz apriornih subjektov-individuov, ki so nosilci naravnih in univerzalnih pravic in lastnosti. Univerzalni subjekti so v takšnih predstavah konsti-

³ Foucault je nekaj časa gradil svoj koncept oblasti na obrnjeni Clausewitzevi formuli, ki pravi, da je politika nadaljevanje vojne z drugimi sredstvi. V *Zgodovini seksualnosti I* pa prekine s takšno predstavo. Sedaj sta tako vojna kot politika kodifikacija temeljne strateške situacije, oziroma razmerja sil - oblasti.

tuirani pred oblastjo, politiko. Politika in oblast se večinoma pojmuje omejena na državo, ki ima legitimno polje delovanja: to je zaščita idealnih subjektov pred (samo)uničenjem. V tem smislu je politika, ki je zreducirana na državo, percepirana kot nujno zlo in temeljno politično vprašanje je, kolikšen del svoje suverenosti in oblasti morajo odstopiti idealni subjekti, da bi se preprečila državljanska vojna (mišljena idealna). Shema Hobbesovega Leviathana je simptomatična. "(...) Leviathan, kot fabriciran človek, ni nič drugega kot strjevanje določenega števila ločenih posameznikov (individualnosti), ki so združeni z določenim številom konstitutivnih elementov države; toda v glavi države obstaja nekaj, kar jo konstituira kot takšno, in to nekaj je suverenost, o kateri Hobbes pravi, da je natančno duh Leviathana" (Foucault 1994a, 180). Posamezniki, nosilci naravnih pravic, prenesejo na državo določen del svoje suverenosti in oblasti. Ta odnos pa mora biti natančno definiran z zakonom in ustavo. In na ta način je tudi določeno in omejeno polje političnega delovanja.

Velika ofenziva civilne družbe proti državi v prejšnjem desetletju ima za posledico zoženje političnega udejstvovanja na golo defenzivno vlogo čuvanja apriornih in univerzalno danih pravic in sklenjenih dogovorov med idealnimi posamezniki. Ta val konservativizma je posledica dejstva, da učinek omenjene ofenzive ni bil zgolj obtožba "preveč" države, temveč je hkrati delegitimirala vsakršno politično delovanje zunaj ozkih okvirov, kot jih določa redukcionistično pojmovanje na osnovi antropološkega univerzalizma. V situaciji, ko je točno določeno generično bistvo človeka in ko so njegove pravice natančno določene in zapisane, je politično delovanje zreducirano na vlogo "psa čuvaja". Na Foucaulta je zagotovo vplivala nujnost preboja podobne konservativne situacije, nujnost razširitve polja političnega. Tako ga je na primer pri pisanju Nadzorovanja in kaznovanja spremljalo vprašanje možnosti radikalne politike okoli zaporov in tudi sicer lahko Foucaulta razumemo kot teoretika novega tipa bojov, ki jim je bilo skupno ravno zavračanje antropoloških univerzalizmov, ki so človekovemu izkustvu dani kot apriorni.

Oblast proizvajaja svoje subjekte. S tem ko je Foucault s svojo shemo diskurza zanimal preddiskurzivnost in torej univerzalnost spoznavnega subjekta, je zanimal zmožnost apriorne danosti idealnega in nespremenljivega subjekta. Ko pa je v svojo shemo vdahnil odnose dominacije in oblasti, pa vprašanje ni bilo več, čemu se morajo odpovedati idealni subjekti, da bi se pustili podjarmiti, temveč "je potrebno raziskati, kako lahko odnosi podjarmljenja (assujettissement) proizvajajo subjekte" (Foucault 1994c, 124). Pri Foucaultu torej ne gre več za subjekte, ki stojijo nasproti oblasti, ki je "nujno zlo" in ki stalno grozi, da bo ogrozila njihovo integriteto. Subjekti so zanj že sami proizvod vsakokratne strateške oblastne sheme, vsakokratne oblasti.

Prevladujoče sodobno pojmovanje politike in nasploh družbe temelji na liberalnem principu individualizma. Foucault pa je slednji princip prelomil. "Mislim, da ne smemo pojmovati individuuum kot neke vrste elementarno jedro, primitivni atom, (...) na katerega učinkuje, proti kateremu udari oblast, ki si individue podvrže ali pa jih uniči. Dejansko je eden prvih učinkov oblasti to, da so telo, geste, diskurzi, želje identificirani in konstituirani kot individui; to pomeni, da individui

ne stojijo nasproti oblasti, temveč so eden izmed njenih prvih učinkov. Individuum je učinek oblasti in hkrati njen prenos; individuum prenaša oblast, ki ga je proizvedla" (Foucault 1994a, 180).

Geneza moderne oblasti

Epistemološka deblokada znanosti o človeku. Na prehodu iz 18. v 19. stoletje je prišlo do epistemološkega obrata v zahodni misli. Zgodila se je epistemološka deblokada, ki je omogočila, da je človek kot empiričen posameznik in ne več kot vrsta postal predmet znanstvenega spoznanja. To je obdobje, ko se rodijo znanosti o človeku. Kaj označuje ta sprememba in nova kvaliteta v zgodovini znanosti? Napredek razuma, razvoj cogita, nujen razvoj subjekta spoznanja v procesu vračanja k sebi, humanizem z večjo občutljivostjo za posameznika? Za Foucaulta ne. Če vzamemo za izhodišče, da v epistemološki enotnosti formalizirane znanosti zakrivajo neko temeljno oblastno shemo v družbi, potem se vprašanje na pravem mestu ne nanaša na razvoj spoznanja ali humanosti, temveč je: kakšen tip oblast-vednost, kakšno temeljno shemo oblasti zakrivajo formalizirane humanistične znanosti? Ali drugače: kakšen tip oblasti je omogočil konstituiranje znanosti o človeku?

V Rojstvu klinike je Foucault popisal, kako je nastalo izkustvo individualnosti v naši kulturi znotraj prve znanosti o človeku, medicini oziroma v anatomsko-kliničnem diskurzu. Kot predpogoj konstituiranju tega novega tipa vednosti je imenoval spremembo v polju vidnosti, ki je prinesla zmožnost videti in reči. Moralo je torej priti do spremembe v spoznavni strukturi, ki je omogočila, da je subjekt spoznanja hkrati postal njegov objekt, da se je lahko oblikoval znanstveno strukturiran diskurz o posamezniku. Diskurzivne prakse so morale najti povezavo oziroma so se morale začeti dogajati na območju in v povezavi z nediskurzivnimi področji (institucijami, političnimi dogodki, ekonomskimi procesi in praksami). Prav na območju nediskurzivnih področij in praks je pri Foucaultu potrebno iskati genezo moderne oblasti, modernega tipa oblast-vednost, ki je v obratu vidnosti omogočila videti in reči, ki je omogočila diskurz o posamezniku in s tem tudi njegovo proizvodnjo, in ki se je končno kodificiral v znanostih o človeku.⁴

Mikrofizika oblasti. Moderen tip oblasti ni nastal niti kot posledica zavestne odločitve univerzalnih subjektov niti kot neposredna posledica in v funkciji določene stopnje ekonomskega razvoja z določenim tipom produkcijskih razmerij. Ne gre torej niti za sen pravnikov o družbeni pogodbi niti za golo nadstavbo. Moderna oblast kot velika in obča shema podrejanja se je konstituirala na osnovi lokalnih in razpršenih oblik podrejanja. Ne obstaja torej oblast z velikim "O", temveč gre za množstvo oblasti, odnosov podrejanja na mikro ravni, ki skupaj sestavljajo oblastno mrežo v družbi. Foucaultova *mikrofizika oblasti* implicira odvritev pozornosti od velikih centrov oblasti, od države s svojimi represivnimi

⁴ Razmerje med diskurzivnimi in nediskurzivnimi praksami se pri Foucaultu dogaja na način "obče zgodovine (histoire generale)". To praktično pomeni, da ne gre za to, da bi razne institucije, ekonomski, socialni in politični procesi določali pomen in obliko posameznih diskurzov, temveč "kako in na kakšen način so (nediskurzivne prakse, op. pis.) del pogojev njihovega (diskurzov, op. pis.) nastanka, uvedbe in delovanja." (Foucault 1969,18 in 213)

aparati in zahteva preučevanje oblasti od spodaj navzgor; "to se pravi, da ni (...) binarnega in globalnega nasprotja med vladarji in vladanimi, (s tem da) se ta dualnost prenaša od zgoraj navzdol. (...). Prej je potrebno predpostavljati, da raznovrstni odnosi sil, ki se oblikujejo in delujejo v produkcijskih aparatih, družinah, omejenih skupinah, institucijah, podpirajo širše učinke cepitve, ki prežema celotno družbeno telo" (Foucault 1976, 124).

Mikrofizika oblasti privede do popolnoma nove koncepcije politične akcije. Foucaultova teorija diskurza ne trdi le diskurzivne določenosti subjektov, temveč tudi njihovo razpršenost. V marksistični tradiciji so npr. družbeni in politični subjekti družbeni razredi. "Izhodišče in hkrati vselejšnje vodilo je jasno: subjekti so družbeni razredi, njihova enotnost pa se konstituira na podlagi interesov, ki so sami določeni s položajem teh razredov v produkcijskih razmerjih" (Laclau in Mouffe 1987, 101). Na paradigmatiki ravni je zadeva jasna. Problem pa je v dejanski razpršenosti subjekta. Iz tega je vsekakor izhajala permanentna kriza politične akcije, ki je našla odmev v različnih teoretiziranjih, kamor spada denimo teorija spontanosti Roze Luxemburg ali Gramscijeva hegemonija. Poglavitni problem je bil neenoten revolucionaren subjekt. V njegovem poenotenju je bil najuspešnejši Lenin z avantgardo, ki poenoti delavski boj in ga tudi vodi. Iz imperativa enotnosti družbenega in političnega subjekta je izhajal določen tip politične akcije in sprememba je bila možna le ob revoluciji z velikim "R". Sanje so bile "velika oktobrska revolucija". Gre skratka za veliko enoto podrejanja in za veliko enoto odpora. Foucault pa ob vztrajanju na razpršitvi subjekta in na razpršenosti mest subjektivacije (podreditve) začrta nov tip politične akcije in revolucijo z malim "r". "Ni torej v odnosu z oblastjo *en* kraj velike Odklonitve - duh odpora, središče vseh uporov, čisti zakon revolucionarja. Ampak *mnoštvo* odporov, ki so vsak zase poseben primer: mogoči, nujni, malo verjetni, spontani, divji, osamljeni, dolgoročni, klečeplazni, nasilni, (...); po definiciji ne morejo obstajati drugje kot v strateškem polju odnosov oblasti" (Foucault 1976, 126). Takšna predstava je v skladu s pravilom, ki je že bilo omenjeno: kjer je oblast, tam je tudi odpor. "Velika" revolucija je totalitarna v smislu prisilnega poenotenja subjekta odpora, Foucaultova revolucija pa je možna le kot "strateška kodifikacija (codage) točk odpora" (Foucault 1976, 127) in ne njihova prisilna redukcija in poenotenje.

Disciplinarna oblast. Moderna oblast in moderen model oblast-vednost nastane na osnovi novih oblik socialne kontrole. Kot poglavitni mehanizem vzpostavitve in delovanja moderne oblasti, ki individualizira, bi lahko imenovali *quadrillage*⁵ (kvadriljiranje). To je mehanizem, ki omogoča razbitje nediferencirane populacijske gmote in posledično individualiziranje in hierarhiziranje znotraj nje. Kvadriljiranje je oblastni mehanizem, ki deluje v vseh oblikah nove socialne kontrole (policija, zapor. . .) in je vpisan v samo bistvo moderne oblasti.

Izvor novih oblik socialne kontrole je heterogen. Lahko so nastale neodvisno od politične oblasti, kot je bil to primer v disidentskih skupinah v Angliji, ali kot del strategije države, da bi razširila svojo absolutno oblast, kamor spada nastanek policije v Franciji. Drugi močan vir novih oblik socialne kontrole so bile institucije

⁵ Izraz pomeni razdeljevanje v kvadrate in delitev teritorija zaradi okupacije in nadzorovanja.

zaprtega tipa, pa naj je šlo za tiste iz cerkvenega (samostanskega) izvora ali za tiste, ki so nastale na osnovi nastanka instituta velikega zapiranja, najprej gobavcev nato norcev, potepuhov, beračev itn. (le grand enfermement). Kakor je heterogen izvor novih oblik socialne kontrole, tako so heterogeni tudi vzroki za njeno vzpostavitev. Ti so bili lahko delež novih načinov materializacije bogastva (denimo nastanek skladišč, pristanišč z uskladiščeno robo, ki je postala lahek plen roparjev) ali pa želja po samoohranitvi disidentskih verskih skupin pred nasilno oblastjo (v Angliji so takšne skupine organizirale notranjo socialno kontrolo, da bi izkoreninile mogoče povode za maščevanje državne oblasti). Nov tip oblasti prav tako ni gola posledica uvajanja kapitalističnega načina gospodarstva, temveč ga hkrati omogoča.

Prototip nove socialne kontrole in oblasti je bilo kužno mesto. Ukrepi ob prihodu jezdec Apokalipse so bili individualiziranje prebivalcev z zapiranjem v hiše ter njihovo konstantno nadzorovanje z registriranjem vseh sprememb stanja v razvoju epidemije. In na mestu, kjer se prekrizata gobavost (zapiranje in ločitev) in kuga (individualiziranje in nadzorovanje) najdejo svoj princip delovanja velike moderne institucije oblasti: šola, vojašnica, delavnica, popravni domovi in zapor.

Na tem polju heterogenih vzrokov in izvorov nastane nov tip oblasti, ki ga Foucault poimenuje *disciplinarna oblast*. In njen vložek je telo, ki ga podreja, popravlja in o njem oblikuje vednost. Cilj disciplinarne oblasti so krotka telesa. Oblast doseže takšna telesa na način konstantnega nadzorovanja, ki je hierarhično, in kaznovanja preko normalizacijske sankcije. Gre za veliko spremembo v izvajanju in v ekonomiji oblasti. Suverena oblast se je izvajala na ceremonialen način, preko kaznovanja zločincev, ki je bilo pravi spektakel, v katerem je suverenova nadoblast zasijala v vsem sijaju. Oblast je bila na točno določenem mestu in posameznik je postal njen subjekt le, če se je znašel na tem mestu. Nasploh suvereno oblast posamezniki niso preveč zanimali. Bila je predvsem oblast nad ozemljem in s tem posredno nad ljudmi. Disciplinarna oblast pa se je začela izvajati nad individui kontinuirano in vse bolj anonimno. "Discipline zaznamujejo trenutek, v katerem se dogaja tisto, čemur bi lahko rekli preobračanje politične osi individualizacije. Lahko rečemo, da je v družbah, za katere je fevdalni režim le zgled, individualizacija največja tam, kjer se izvršuje suverenost, in v višjih območjih oblasti. (...) Nasprotno pa se v disciplinskem režimu individualizacija "povečuje navzdol": čim bolj anonimna in funkcionalna postaja oblast, tem bolj individualizirani postajajo tisti, ki se na njih izvršuje; in to bolj z nadzorovanji kakor s ceremonijami (...)" (Foucault 1984, 191).

Disciplinarna oblast prinese tudi epistemološko deblokado vednosti o posameznikih. S konstantnim nadzorovanjem individualizira in omogoča videti in reči. "Ob veliki tehnologiji daljnogledov, leč, svetlobnih snopov, ki je bila tesno zvezana z ustanovitvijo nove fizike in kozmologije, so obstajale še drobne tehnike večkratnih in prepletajočih se nadzorovanj, pogledov, ki morajo videti, ne da bi jih kdo videl; temačna umetnost svetlobe in vidnega je na skrivaj pripravila novo vednost o človeku, in sicer s pomočjo tehnik, s katerimi ga podjarmljajo, in postopkov, s katerimi ga uporabljajo" (Foucault 1984, 171). Disciplinarna oblast pa ima poleg nadzorovanja in kaznovanja še eno razsežnost, to je preizkus (epreuve). Preizkus je

tista končna instanca moderne disciplinarne oblasti, ki v mehanizmu nadzorovanja in kaznovanja podrejen subjekt objektivizira, ga naredi za objekt spoznanja. "Disciplina ima svojo lastno vrsto ceremonije. Ta ni triumf, temveč pregled, "parada", razkošna oblika preizkusa. V njej so "subjekti" kot "objekti" ponujajo opazovanju oblasti, ki se prikazuje zgolj s pogledom. Podoba suverene moči se na njih ne pozna neposredno; razkazujejo zgolj njene učinke - in tako rekoč iz ozadja - na svojih telesih, ki so postala natančno berljiva in krotka" (Foucault 1984, 187). Preizkus v odnosu psihiater-norec, zdravnik-pacient, učitelj-učenec, kaznilniški psiholog-zapornik.

Panoptizem. Za disciplino kot observatorij ima arhitektura velik pomen. Sodoben zapor, ki je zrasel iz "zgleda" discipline, je v prvi vrsti arhitektura. Prav tako vojašnica ali šola. Disciplina pa ima tudi svojo arhitekturno utopijo, ki je postala realnost. To je *Panoptikum*. Benthamov Panoptikum je nekakšna arhitekturna materializacija discipline. In vsekakor ni čudno, da so mnogi zapori skonstruirani po zgledu Benthamovega modela. "Njegovo načelo poznamo: na obodu je poslopje v obliki prstana, v središču pa stolp; na njem so velika okna, ki gledajo na notranjo stran prstana; obodno poslopje je razdeljeno na celice, sleherna izmed njih sega skoz vso širino stavbe; sleherna ima dve okni, eno proti notranjosti, ki se ujema z okni na stolpu, drugo pa proti zunanosti, ki omogoča, da svetloba presvetljuje celico od enega konca do drugega. Torej je dovolj, če postavimo nadzornika v središčni stolp, v sleherno celico pa zapremo norca, bolnika, obsojenca, delavca ali šolarja. Zaradi nasprotne svetlobe lahko s stolpa vidimo drobne silhete, ki se natančno začrtujejo na svetlobi, ujeje v celice oboda. Toliko kletk, toliko majhnih gledališč, v katerih je sleherni igralec sam, popolnoma individualiziran in nenehno na očeh" (Foucault 1984, 199).

Panoptikum ni utopija, prav tako pa tudi ni vezan na določeno institucijo. Je splošni mehanizem oblasti, figura politične tehnologije, model, ki se je razširil na celotno družbeno telo. Njegovo načelo delovanja je quadrillage, ustvarja družbo atomiziranih posameznikov. Zaprti v celici mora imeti stalno pred očmi silhueto središčnega stolpa, ne sme pa videti tistega, ki je v njem. "Bentham je postavil načelo, da mora biti oblast vidna in nepreverljiva" (Foucault 1984, 200). Zapornik dobi s tem občutek stalne nadzorovanosti in rezultat tega je, da se zapornik v bistvu sam konstantno nadzoruje. Panopticon poleg tega, da omogoča konstantno nadzorovanje, hkrati omogoča produciranje vednosti o zaprtih. V središčni stolp je "vstop prost". Vanj lahko vstopijo poleg nadzornikov in nadzornikov nadzornikov tudi psihologi, zdravniki, kriminologi.

Verjetno je bil Foucault presenečen, ko je videl, kako neverjetno podobna je shema Panoptikuma njegovi shemi diskurza. Osrednji stolp (subjekt) je dano mesto, ki ga lahko izpolnjujejo različni individui. Na nasprotni strani razpršenega subjekta so objekti, ki to postanejo šele z vključitvijo v panoptično mašinerijo. Odnos subjekt-objekt je odnos oblasti, dominacije in skrunitve. Oblast sama določa subjekte izvajanja in njegove objekte.

Kako deluje moderna oblast

Razsežnosti negativnega pojmovanja oblasti. Negativno in redukcionistično poj-

movanje oblasti ima več razsežnosti. Jasno je, da se v okviru pravnega pojmovanja oblasti, ki predpostavlja pogodbeno zvezo med svobodnimi subjekti, oblast ne more pojmovati drugače kot skrajno omejeno. Njen obstoj, ki je omejen na državo, je zreduciran na tisti višek pravic in suverenosti idealnih subjektov, katerim se je iz samoohranitvenih razlogov potrebno odpovedati. Takšne predstave oblasti so zrasle iz izkustva srednjeveške kraljeve oblasti, ki je bila predvsem oblast nad zemljo in le posredno nad njenimi prebivalci in ki je delovala predvsem kot arbiter in posrednik med posameznimi oblastmi na nižji ravni. "Državocentrično" pojmovanje oblasti se je uveljavilo tudi tam, kjer oblast ni striktno omejena na funkcijo preprečitve državljanske vojne in na domovanje v državi. Pa vendar postane privilegirani kraj oblasti ravno država, ki ima funkcijo reprodukcije produkcijskih odnosov in ki je izvršni svet vladajočega razreda. S tem postane glavna tarča in privilegirana točka osvojitve. Torej: oblast je večinoma in predvsem vezana na obstoj države.

Na drugi strani pa se redukciji oblasti na obstoj države pridružuje njena redukcija na golo silo prepovedi, ki reče ne. V kontraktualistični percepciji oblasti se slednja aktivira le, ko pride do kršitve pogodbe. Suverena oblast se aktivira le, ko je sama ogrožena. V srednjem veku je bil zločin pojmovan kot direkten napad na suverena vladarja. Kasneje je bil vsak zločin dojet kot napad na celotno družbo, zato ga je oblast morala kaznovati. Ta redukcija oblasti na obrambno funkcijo se vpisuje v tematiko "treba je braniti družbo" (il faut défendre la société). Iz takšnih predstav črpa liberalna tradicija države in oblasti, ki postavlja na eno stran državo kot nujno zlo, ki naj čim manj posega v družbo, ki stoji na drugi strani in znotraj katere obstajajo kvečjemu odnosi tekmovanja in ne oblasti in dominacije. V marksistični tradiciji je država razumljena kot represivni aparat. "Država je represivni stroj", ki omogoča vladajočim razredom (v 19. stoletju meščanskemu razredu in "razredu" velikih zemljiških posestnikov), da si zagotovijo svojo nadvlado nad delavskim razredom in s tem delavski razred podredijo procesu odvzemanja presežne vrednosti (to se pravi, kapitalistični eksploataciji)" (Althusser 1980, 46). Okoli države in na njo se zreducira celotni razredni boj. Tematika represivne narave oblasti je v tem stoletju dobila določeno razširitev in "popularizacijo" na stičišču psihoanalize ter marksizma in to pod Reichovim vplivom. In Foucault v *Histoire de la Sexualité I* odgovarja ravno na represivno hipotezo, ki govori, da je seksualnost podvržena oblastni represiji. Torej: oblast je večinoma in predvsem negativna sila prepovedi in prisile.

Oblast kot proizvodna sila. Foucault s svojim konceptom oblasti preseže oba redukcionizma v pojmovanju oblasti. Njegov namen ni bil razviti teorije oblasti, temveč *analitike oblasti* (analytique du pouvoir), ki pomeni "definicijo specifičnega področja, ki ga oblikujejo odnosi oblasti" (Foucault 1976, 109). Takšna specifična področja v njegovem delu so na primer diskurz o duševni bolezni, o prestopništvu in o seksualnosti. Norost, delikvenca in seksualnost niso nekaj objektivno danega, kar je napredek cogita postavil na svetlo, temveč so proizvod moderne oblasti. Kot takšni so nastali na poseben način, ki je značilen za moderno oblast, oziroma model oblast-vednost in označuje temeljni mehanizem oblasti v modernih družbah. Ta mehanizem je ti. *gouvernementalité*, ki pomeni način, na

katerega v modernih zahodnih družbah posamezniki vladajo nad posamezniki. Temu odnosu oblasti je inherentno objektiviranje, torej proizvodnja vednosti. Forma "gouvernementalité" pa je predvsem agiranje. Za Foucaulta je namreč oblast odnos sil v smislu ti. agonizma, kar pomeni medsebojno delovanje in učinkovanje med silami. Produkti moderne oblasti (norost, prestopništvo, seksualnost) so torej nastali na način delovanja na objekt ob hkratnem spoznavanju in registriranju učinkov tega delovanja. "Norec" ne vstopa v psihiatrično ustanovo niti nor niti duševno bolan. Šele tam se preko različnih mehanizmov delovanja nanj stimulira razodevanje njegove bolezni v svoji resničnosti. Psihiatrične ustanove proizvajajo norce in hkrati vednost o njih.

Mehanizmi socialne kontrole, nadzorovanja in kaznovanja so omogočili nastanek diskurza o človeku, individuu kot empiričnem dejstvu. S tem ko pride do epistemološke deblokade in je omogočen nastanek diskurza o človeku, je posameznik postal predmet oblasti in vednosti. "Vsekakor se oblast in vednost oblikujeta v diskurzu" (Foucault 1976, 133). Novo oblastno situacijo, ki se dokončno razvije v 19. stoletju in se na koncu kodira v na novo nastale znanosti o človeku, določa vzpostavitev individua kot subjekta in objekta oblasti in vednosti. To je Foucault strnil v naslednjo rekapitulacijo: "Moj smoter je bil napisati zgodovino različnih načinov, na katere v naši kulturi iz ljudi napravijo subjekte. Moje delo je obravnavalo tri moduse objektivacije, ki ljudi preobrazijo v subjekte. Prvi so modusi raziskovanj, ki si skušajo nadeti status znanosti (...). V drugem delu svojih raziskav sem preučeval objektivacijo subjekta v tistem, kar bom imenoval ločitvene prakse (...). Nazadnje, skušal sem preučevati, kako se ljudje sami preobrazijo v subjekte" (Foucault 1991, 80). Pri tem ima beseda subjekt dva pomena: "podložnik nekoga drugega - preko kontrole in odvisnosti; priklenjenost na lastno identiteto - preko vesti in vedenja o sebi" (Foucault 1991, 106-107).

Moderna oblast deluje preko objektivacije individualiziranih posameznikov. Oblast ni niti država niti institucija; je oblasten odnos, ki označuje, kako so v naših družbah "ljudje vladani drug preko drugega" ("Florence" 1984, 944). Ob tem pa ne gre toliko za odnos vladajoč-vladan, temveč je Foucaultova oblast prej mreža, v katero smo ujeti vsi. To pa ne le v pomenu panoptičnega modela z elaboriranim sistemom nadzorovanja, ki proizvede stanje splošne in konstantne nadzorovanosti, kateri ne uide nihče. Oblast iz tistega, kar si podredi, pridobiva znanje (ob čemer je oboje nujno misliti skupaj; ni podrejanja brez pridobivanja vednosti in ni vednosti brez podrejanja), ki se nato vpiše v norme, ki ločujejo med normalnim in anormalnim, omogočajo izključitev tistega, kar ni v skladu s temi normami, okoli katerih se hierarhizira posameznike. Te norme, ki nastajajo v modernih institucijah oblasti, pa v obliki objektivnih spoznanj krožijo in cirkulirajo po celotni družbi. Na ta način postanejo norme na nek način "ponotranjene" - subjekt, ki nastane skozi podreitev in skozi objektivacijo se zdi našemu izkustvu aprioren. Ni več duša ujetnik telesa, temveč je telo ujetnik duše. "Človek, o katerem se nam govori in ki naj bi ga osvobodili, je že sam v sebi učinek podjarmljenosti, ki je še precej globlja od njega. V njem biva "duša" in ga nese v življenje, je pa le kolesce v obvladovanju, ki ga oblast izvršuje na telesu. Duša, učinek in orodje politične anatomije, duša, ječa za telo" (Foucault 1984, 34).

Bio-oblast. Med dispozitivi moderne oblasti je zagotovo na posebnem mestu dispozitiv seksualnosti. In to iz več razlogov. Predstave o represivnosti oblasti so bile še najbolj zakoreninjene v prepričanju, da oblast tlači seksualnost. "(...) v modernih družbah oblast ne upravlja seksualnost (sexualité) na način zakona in suverenosti; predpostavljamo, da je zgodovinska analiza odkrila prisotnost resnične "tehnologije" spola (sexe), ki je veliko bolj zapletena in predvsem veliko bolj pozitivna kot samo učinek prepovedi" (Foucault 1976, 119). Moderna oblast, katere prva tarča je človeško telo, ne deluje kot zatiranje objektivno obstoječe seksualnosti. Foucault je pokazal, da moderna oblast ni želela utišati vsakršnega diskurza o seksu, da bi seksualnost potisnila v diskurzivni neobstoj. Ravno nasprotno, oblast je neprestano spodbujala diskurz o seksu, bodisi da ga je izsilila bodisi da so posamezniki sami govorili o svoji spolnosti. Funkcija tako nastalega dispozitiva seksualnosti pa je "množiti, prenoviti, priključiti, iznajti, penetrirati telesa vse bolj podrobno in kontrolirati populacijo na vse globalnejši nači" (Foucault 1976, 141). Seks je vsekakor osrednja tarča moderne oblasti, ki je prej kot grožnja s smrtjo, upravljanje življenja in to življenja posameznika in celotne populacije.

Oblast ni samo individualizirajoča, temveč tudi totalizirajoča sila. In kot takšna deluje na dveh nivojih in v dveh smereh. Na telo kot stroj skozi "oblastne procedure, ki jih označujejo discipline : anatomo-politika človeških teles (anatomo-politique du corps humain)"; in na telo-vrsto (corps-espèce) skozi "vrsto posegov in urejevalnih kontrol : bio-politika populacije (une bio-politique de la population). Discipline telesa in urejanje populacije sestavljajo dva pola, okoli katerih se razvije organizacija oblasti nad življenjem" (Foucault 1976, 183). Na ta način se Foucaultovi *mikrofiziki oblasti* in *disciplinarni oblasti* pridruži še *bio-oblast*. Poglavitni zastavek in produkt bio-oblasti pa je spolnost, ki postane "šifra individualnosti, ki dovoljuje analizirati in hkrati omogoča dresiranje" (Foucault 1976, 192).

Oblast hkrati individualizira in totalizira, med obema "skrajnostima" pa hierarhizira, urejuje, združuje in razdružuje. Prav to pa počne tudi spoznanje. "(...) spoznanje je obenem nekaj, kar je najbolj posplošujoče in najbolj posamično (partikularno). Spoznanje shematizira, ignorira razlike, primerja (asimilira) stvari med sabo in to brez kakršnekoli osnove v resnici. (...) Na drugi strani je to (spoznanje, op. pis.) vedno nekaj, kar zlobno, zahrbtno in agresivno cilja individue, stvari, razmere. Ni spoznanja, razen v primeru da se med človekom in tistim, kar spozna, ustvari, zasnuje nekaj kot boj eden na enega (lutte singulière), *têt-a-têt*, dvoboj. V spoznanju je vedno nekaj, kar spada v dvoboj in ki povzroči, da je vedno posamično. To je protislovna lastnost spoznanja, (...): (je) posplošujoče (généralisante) in vedno posamično (singulière)" (Foucault 1994f, 552). Da ne bi bilo več nobenega dvoma o odnosu med spoznanjem in oblastjo; med obema ni nikakršne zunanosti, nikakršne izključujočnosti, nikakršne razlike. Spoznanje in oblast sta eno in isto in če ju ločimo, smo s tem ločili nekaj, kar ni razločljivo. Če pa sprejmemo, da je spoznanje ločeno od oblasti, da je univerzalno dvignjeno, če s tem sprejmemo vnaprejšnjo danost univerzalnega subjekta in ne vidimo, da je produkt oblasti in da je njen produkt naša lastna identiteta, potem se sami vnaprej onesposobimo v tej "zero-sum-game".

Ali država obstaja? Foucault državo, če že ne popolnoma abstrahira, pa vsaj močno marginalizira njen pomen. "(...) država morda ni nič drugega kot sestavljena realnost, mistificirana abstraktnost, katere pomembnost je precej bolj omejena, kot se misli. Morda tisto, kar je pomembno za našo modernost, to se pravi za našo sedanost, ni etatizacija družbe, temveč to, čemur pravim "povladnjenje" (gouvernementalisation) države" (Foucault 1994č, 656).

Foucault noče reči, da država ne obstaja. Jemlje ji samo njeno privilegirano mesto. Država je institucija s svojimi cilji, s svojim aparatom, ki nima nobene avtonomije ali avtohtonosti v smislu oblasti, kaj šele, da bi bila njen ekskluzivni generator. Temeljni oblastni shemi v družbi je podrejena tudi država. In ravno to pomeni "povladnjenje" (gouvernementalisation) države. "Nočem reči, da država ni pomembna; reči hočem to, da razmerja oblasti in zatorej tudi analize, ki jih je potrebno opraviti o njih, nujno segajo preko meja države. In sicer v dveh smislih: najprej zato, ker je država kljub vsej svoji vsemogočnosti in kljub svojim aparatom daleč od tega, da bi mogla zasesti celotno polje dejanskih oblastnih razmerij, in dalje zato, ker lahko država deluje le na osnovi drugih, že obstoječih oblastnih razmerij. Država je nadgradnja v razmerju do celega niza oblastnih mrež" (Foucault 1991, 66).

Sklepne misli

Danes se liberalno pojmovanje politike, ki temelji na apriornosti in univerzalnosti subjektov, ponuja kot edina in dokončna alternativa. Ob tem se vedno bolj kaže določena kriza političnega mišljenja in delovanja, ki izhaja iz njune vpetosti v liberalne predstave in kategorije, ki so nastale iz popolnoma drugačnega tipa realnosti in na osnovi izkustva življenja v popolnoma drugem času in tudi prostoru. Recepcija politike in nasploh vse realnosti je skozi šifre, ki jih je dal liberalizem, vse bolj otežkočena in vse več stvari takšni percepciji uhaja.

Foucault je pojem oblasti in posledično politike napolnil s popolnoma novo vsebino. Oblast je percipirana kot strateška konstelacija sil, spopad in boj. Realnost, ki jo živimo, vse do naše identitete, je posledica spopada, dominacije, skratka oblasti. Čeprav se nam takšna oblast razodeva kot monstrozni in eksponencialno rastoč dispozitiv, je ne smemo jemati kot popolnoma negativen in odvečen vložek v našo družbeno eksistenco. Za slednjo je oblast konstitutivna. Zato je Foucault pozval k sprostitvi želje do oblasti. Po agresivni gonji proti politiki in vsemu, kar je politično, je tovrstno rezoniranje vsekakor dobrodošlo. Pri Foucaultu torej lahko najdemo elemente za redefinicijo in rehabilitacijo politike.

Zastavitev politike, ki jo lahko gradimo na Foucaultovi misli, je diametralno nasprotna trenutno vladajočim predstavam, ki so osnovane na predpostavki univerzalnosti, apriornosti in idealnosti subjektov. Te predstave predpostavljajo, da se družbena realnost in odnosi konstituirajo na osnovi in kot seštevek idealnih subjektov s pripadajočimi univerzalnimi pravicami. Ob tem pa ignorirajo vprašanje konstituiranosti teh subjektov, ki bi naj bili izvor vseh družbenih razmerij. Prav zaradi alternativnosti in izziva njegove politične misli trenutno vladajočemu kon-

senzu, je Foucault še posebej dobrodošel v Sloveniji. Nov in svež kot je, bi lahko pomenil resno grožnjo že utrujeni Antigonii⁶.

LITERATURA

- Althusser, Louis. 1980. Ideologija in ideološki aparati države. V: Z. Skušek-Močnik (ur.), Ideologija in estetski učinek, 35-99. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Dreyfus, Hubert L. in Rabinow, Paul. 1982. Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics. Chicago: The University of Chicago Press.
- "Florence, Maurice". 1984. FOUCAULT Michel, 1926-. V: Dictionnaire des philosophes, 941-944. Paris: PUF (Presses Universitaires de France).
- Foucault, Michel. 1969. L'Archéologie du Savoir. Paris: Gallimard.
- Foucault, Michel. 1971. Riječi i stvari: arheologija humanističkih nauka. Beograd: Nolit.
- Foucault, Michel. 1975. The Birth of the Clinic: An Archeology of Medical Perception. New York: Vintage Books.
- Foucault, Michel. 1976. Histoire de la Sexualité I: La Volonte de Savoir. Paris: Gallimard.
- Foucault, Michel. 1980. Istorija ludila u doba klasicizma. Beograd: Nolit.
- Foucault, Michel. 1984. Nadzorovanje in kaznovanje: Nastanek zapora. Ljubljana: Delavska enotnost.
- Foucault, Michel. 1991. Vednost, oblast, subjekt. Ljubljana: KRT.
- Foucault, Michel. 1994a. Cours du 14 janvier 1976. V: Dits et écrits 1954-1988 III, 175-189. Paris: Gallimard.
- Foucault, Michel. 1994b. Cours du 7 janvier 1976. V: Dits et écrits 1954-1988 III, 160-174. Paris: Gallimard.
- Foucault, Michel. 1994c. Il faut défendre la société. V: Dits et écrits 1954-1988 III, 124-130. Paris: Gallimard.
- Foucault, Michel. 1994č. La "gouvernementalité". V: Dits et écrits 1954-1988 III, 635-657. Paris: Gallimard.
- Foucault, Michel. 1994d. La philosophie analytique de la politique. V: Dits et écrits 1954-1988 III, 534-551. Paris: Gallimard.
- Foucault, Michel. 1994e. La société punitive. V: Dits et écrits 1954-1988 II, 456-470. Paris: Gallimard.
- Foucault, Michel. 1994f. La vérité et les formes juridiques. V: Dits et écrits 1954-1988 II, 538-645. Paris: Gallimard.
- Foucault, Michel. 1994g. La volonté de savoir. V: Dits et écrits 1954-1988 II, 240-244. Paris: Gallimard.
- Foucault, Michel. 1994h. Le pouvoir psychiatrique. V: Dits et écrits 1954-1988 II, 675-686. Paris: Gallimard.
- Foucault, Michel. 1994i. Les rapports de pouvoir passent a l'intérieur des corps. V: Dits et écrits 1954-1988 III, 228-236. Paris: Gallimard

⁶ Mit o Antigonii je najpomembnejši politični mit, ki je spremljal spremembe v slovenski politični stvarnosti. Pri tem mitu iz antične dediščine niti ni tako pomembno dejstvo, da Antigona pokoplje svojega brata. Pomembneje je to, da ga pokoplje na "zahtevo" naravnih in božanskih zakonov, proti človeški volji. Na tej osnovi se Antigono interpretira v kategorijah upora proti samovolji. Interpretacija skozi Foucaulta bi v tem mitu prej videla instanci ti. zabisovanja diskurzivne realnosti in vzpostavljanje podrejene suverenosti, ki duši voljo do oblasti.

⁷ Gre za Foucaultov tekst, ki ga je napisal pod psevdonimom.

- Foucault, Michel. 1994j. Michel Foucault. Les réponses du philosophe. V: Dits et écrits 1954-1988 II, 805-817. Paris: Gallimard.
- Foucault, Michel. 1994k. Naissance de la biopolitique. V: Dits et écrits 1954-1988 III, 818-825. Paris: Gallimard.
- Foucault, Michel. 1994l. Par-delà le bien et le mal. V: Dits et écrits 1954-1988 II, 223-236. Paris: Gallimard.
- Foucault, Michel. 1994m. Sécurité, territoire et population. V: Dits et écrits 1954-1988 III, 719-723. Paris: Gallimard.
- Foucault, Michel. 1994n. Théories et institutions pénales. V: Dits et écrits 1954-1988 II, 389-393. Paris: Gallimard.
- Laclau, Ernesto in Mouffe, Chantal. 1987. Hegemonija in socialistična strategija. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- Reich, Wilhelm. 1983. SEXPOL. Ljubljana: KRT.